

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (İSMUS), IX/1 (2024), s. 49-72

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ OLARAK SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ*

Ferhat SAYIM*
Nuray ÇETİN**

Özet

Söylem çözümlemesi kısaca, çeşitli konularda geliştirilmiş metinlerin farklı söylem-yazım kalıpları ve çözümleme yaklaşımlarından yola çıkılarak incelenmesi olarak tanımlanabilir. Buna olanak sağlayan yöntemler farklı başlıklar halinde sıralanabilir. Söylem çözümlemesinde amaç, kişilerin özne söylemlerinin mümkün olduğunca insanlığın ortak duygularıyla ifade edilebilmesini sağlamak için bir raporlama şeklinin tesisidir. Bilimsel faaliyette güvenilirlik kaygısıyla aynı verilerden aynı sonuçların üretilmesi beklenir. Bu beklenti yöntemde bazı standartları gerekli kılar. Bu çalışmada söylem çözümlemesi için literatürde raporlanmış yaklaşımlar ele alınmaktadır. Bu yaklaşımlar şu şekilde sıralanabilir iletişim etnografisi, eleştirel söylem çözümlemesi, etkileşimsel toplum dilbilim, çoklu ortam yaklaşımı, edim bilim, konuşma çözümlemesi, tür çözümlemesi. Bu yaklaşımlar açıklanmış ve ayrıca her biri için çeşitli örnekler verilmiştir. Çalışmayı gerekçelendiren iki araştırma hedefinin birincisi şu şekildedir. Akademik camiada son zamanlarda yükselen değer olarak ortaya çıkan söylem çözümlemesi yöntemi sosyal bilim araştırmalarında nasıl katkı sağlayabilir. İkincisi bu yöntemin kendine özgü format ve uyulması gereken kuralları var mıdır? Varsa bunlar nelerdir hangi durumlarda hangileri kullanılır ve nasıl örneklendirilebilir? Çalışmada bu çerçevede yedi farklı söylem çözümlemesi yaklaşımı açıklanmakta ve örneklendirilmektedir. Son kısımda ise güncel bir davadan esinlenerek bir örnek hazırlanmıştır. Bir dolandırıcılık vakasında mağdur ve bankacı arasında geçtiği ifade edilen kısa bir konuşmanın çözümlemesi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Söylem Çözümlemesi, Eleştirel Söylem, Edimbilim*

* Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, fsayim@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9271-0469

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi, İşletme Bölümü, nryctn123@gmail.com

DISCOURSE ANALYSIS AS A RESEARCH METHOD

Abstract

Discourse analysis can be briefly defined as the analysis of texts developed in various positions based on different discourse-writing patterns and analytical approaches. The methods enabling this can be listed under different headings. The aim of discourse analysis is to establish a form of reporting in order to ensure that the subjective discourses of individuals can be expressed with the common feelings of humanity as much as possible. In scientific activity, it is expected to produce the same results from the same data with the concern of reliability. This expectation necessitates some standards in the method. In this study, the approaches reported in the literature for discourse analysis are discussed. These approaches can be listed as follows: communication ethnography, critical discourse analysis, interactional sociolinguistics, multimedia approach, pragmatics, conversation analysis, genre analysis. These approaches are explained and examples are given for each of them. The first of the two research objectives justifying the study is as follows. How can the discourse analysis method, which has recently emerged as a rising value in the academic community, contribute to social science research. Secondly, does this method have its own format and rules to be followed? If so, what are these, which ones are used in which situations and how can they be exemplified? In this framework, seven different discourse analysis approaches are explained and exemplified. In the last part, an example inspired by a current case is prepared. A short conversation between the victim and the banker in a fraud case is analysed.

Keywords: *Discourse Analysis, Critical Discourse, Pragmatics*

Jel Codes: M1, M190, Z13, Z19

Giriş

Söylem çözümlemesinde amaç, kişilerin ifadelerinin mümkün olduğunca insanlığın ortak duygularıyla ifade edilebilmesini sağlamaktır. Yöntem ise bu amaç doğrultusunda olabildiğince nesnel bir raporlama şeklinin tesisidir. Söylem çözümlemesi faaliyetinde kavramların yerinde kullanılması gerekmektedir.

Bilimsel faaliyetlerde amaç elde edilmiş bilgiler arasında bağ kurmaktır. Nicel araştırmalar sayısal düzlemde elde edilen verileri işleyerek bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında bağ kurmaya çalışır. Sonra katsayılarla ilişkinin şiddeti ve yönünü ifade eder. Nitel araştırmalarda ise konu kapsamında belirlenen durumun en hakiki şekilde ifade edilmesi yani raporlanması arzulanır. Nitel araştırmalarda birbiriyle bağ kurulmaya çalışılan veriler sayısal düzleme aktarılmamış verilerdir. Bunlar konuşmalar, tepkiler, sorular, cevaplar, davranışlar vb. olabilir. Ancak en çok kullanılan veri kaynağı çeşitli konuşmalardan elde edilen dökümler ya da yazılı metinlerdir. Bu dökümlerin sistematik bir şekilde raporlanması ve yorumlanması yoğun bir zihinsel faaliyet gerektirir. Raporlamayı yapan araştırmacı kendi alt yapısı, kültürü, bilgi ve anlama kapasitesi ile çıktıları şekillendirir. Nitel araştırmalarda bir miktar sübjektivite olduğu zaten kabul edilir. Bununla birlikte bilimsel faaliyet güvenilirlik kaygısıyla aynı verilerden aynı sonuçların üretilmesini gerektirir. Bu da yöntemde bazı standartları gerekli kılar.

Sonuç kısmında ise güncel bir davadan esinlenerek bir örnek hazırlanmıştır. Bir dolandırıcılık vakasında mağdur ve bankacı arasında geçtiği ifade edilen kısa bir konuşmanın çözümlemesi yapılmaktadır. Çalışmada çözümlemesi yapılan veri çok fazla sayıda basın yayın organlarında serbest olarak yayımlanan haberlerden derlenerek kurgulanmıştır. Verinin elde edilmesinde anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney şeklindeki görüşme teknikleri kullanılmadığı için etik kurul raporu gerekmemiştir. Bu çalışmada yapılan örnek çözümlemelerin söylem çözümlemesinin nasıl yapılacağına dair olduğu ve herhangi bir kişi ya da kurum hedef almadığı ya da yargı oluşturmak amacı taşımadığı özellikle belirtilmiştir. Çalışmada araştırma ve yayın etiğine uygun davranmak adına çözümleme örneği oluşturulan ifadeler için basın organlarında yer alsa bile isim vb. tanımlayıcı bilgiler kesinlikle kullanılmamıştır.

Çalışmayı gerekçelendiren araştırma hedefleri/soruları şu şekilde ifade edilebilir:

- Akademik camiada son zamanlarda yükselen değer olarak ortaya çıkan nitel araştırma yöntemlerinden söylem çözümlemesi yöntemi sosyal bilim araştırmalarında nasıl katkı sağlayabilir.
- Yöntem olarak çözümlenecek söylemin araştırmacı tecrübesi ve altyapısıyla serbestçe ve olabildiğince yorumlanması mıdır? Yoksa yöntemin kendine özgü format ve uyulması gereken kuralları var mıdır? Varsa bunlar nelerdir hangi durumlarda hangileri kullanılır ve nasıl örneklendirilebilir?

Söylem çözümlemesi yöntemi uygulanan nitel araştırmalar vardır. Literatürdeki bu çalışmalarda kısaca yöntem açıklandıktan sonra bu çalışmada açıklanan yaklaşımlardan biri kullanılarak çözümleme yapılmaktadır. Ya da söylem çözümlemesini konu alan müstakil çalışmalar da bulunmakta ve bunlarda yöntemin avantaj ve dezavantajlarına yoğunlaşabilmektedir. Bu çalışma, literatür taramasına dayalı ve çeşitli örneklerle zenginleştirilmiş

betimsel bir incelemedir. Bu çalışma farklı olarak söylem çözümlemesinin bütün alt türlerini açıklamayı ve örneklendirmeyi hedeflemiştir. Ayrıca bu çalışma için üretilen bir örnek diyalog iki farklı yaklaşımla karşılaştırmalı olarak çözümlenmektedir. Çalışmanın sosyal bilimler alanında nitel bir araştırma yöntemi olarak söylem çözümlemesinin kullanılabilirliği alanları derli toplu ve örneklerle vererek araştırmacılara alternatif sunduğundan bahsedilebilir. Yeni araştırma yapacaklar gerekçeli bir şekilde söylem çözümlemesi yaklaşımlarından birini seçebilirler.

Sonuç bölümünde, araştırma sorularında belirtilen hedeflere sistematik bir özetle cevap verilmektedir. Araştırma soruları bu sistematik özetle cevaplandırılmaktadır.

Söylem Çözümlemesi Tanımı

Söylem analizi, Harris (1952)'nin literatüre kazandırdığı, post-modern paradigmanın bir parçası olan, post-yapısalcı ve sosyal yapılandırmacı bir yöntemdir. Söylem analizi, nitel araştırmalarda sıkça kullanılan ve sosyal psikolojideki son gelişmelere uyum sağlayan bir inceleme yöntemidir. Bu yöntem, dilin günlük hayatta nasıl kullanıldığını, sözlerin eylem yaratma gücünü ve kişilerin dünyayı nasıl algıladıklarını ortaya çıkarmak için 'etnometodoloji' adı verilen bir yaklaşımdan yararlanır (Yalçın, 2023, s. 2).

Bir başka tanımlamaya göre söylem analizi; farklı teorik geleneklerden ve çeşitli konularda gelişen, metinlerin incelenmesine olanak sağlayan, farklı yaklaşımlara verilen addır. Bu yaklaşımların ortak noktası, dilin sadece dünyayı yansıtan tarafsız bir araç olduğu şeklindeki realist yaklaşımın reddedilmesi ve söylemin sosyal hayatın inşasındaki önemine duyulan inançtır (Gill, 2000, s. 172).

Söylem Çözümlemesi İle İlgili Başlıca Kavramlar

1. Söylem

Yazılı veya sözlü dil kullanımı, kısacası bir şeyi söyleme tarzıdır. Bir tanımda, söylem, birbirleriyle ilişkili metinlerin birleşiminden oluşan ve bu metinlerin üretimi, anlamlandırılması ve yayılmasıyla bir obje haline gelen dilsel yapılar olarak tanımlanmasıdır. Bu tanımda diğer tanımlardan ayrılan bir nokta ise, söylemin oluşabilmesi için birçok metnin birleşmesi ve birbirleriyle ilişkili olması gerekliliğini vurgulamaktadır. Öte yandan, diğer bir tanımda söylem, bilgi, uygulama, değerlendirme, yargılama ve inançları kullanarak realiteyi oluşturan ve dünyanın anlaşılmasını ve algılanmasını sağlayan bir yapı olarak görülmesidir. Bu farklı tanımlamalar ışığında, söylemin, dilin bireysel kullanımını yansıtan, kullanıldığı veya üretildiği bağlamın hem kaynağı hem de ürünü olduğunu ve sosyal ilişkiler, sosyal kurumlar ve yazılı veya sözlü dilsel ürünler olabileceği ifade edilebilir (Gür, 2013, s. 190).

2. Bağlam

Dilin kullanımı söz konusu olan her şeyde söylem vardır ve dilsel üretimlerin (köşe yazısı, filmler, reklamlar, edebi eserler vd.) tamamında dili incelemek, değerlendirmek, tasvir etmek söylemdeki bu anlamı ortaya koymak içindir. Günlük konuşmalardaki söz ve ifadeler hatta bir soruya verilen cevap kadar, verilmeyen cevaplar da bir anlam içermektedir (Ko-

şumcu, 2023, s. 811). Bağlam yapılan konuşmada ya da yazılan yazıda kullanılan bölümlerin, paragrafların, cümlelerin hatta kelimelerin yazının tamamı ele alındığında ne anlama geleceğini ifade edebilecek ilişki olarak açıklanabilir. Yani bağlam kullanılan dilsel öğelerin bütün ile nasıl anlamlandırıldığı sorusunu cevaplar.

3. Dilbilimsel Unsurlar

Metnin zamansal tasarımında dilsel öğeler, hızı ve ritmi ayarlayan dışlılar görevi görür. Üslup metinlerinde fren uygulayarak akışın hızını yavaşlatan, kısacası metnin teknik boyutunu ayarlayan dilsel araçlar bulunmaktadır. Görünüş ve zaman biçimbirimleri (kelimenin en küçük kök biçimi), fiil özellikleri veya kiplik biçimbirimler, sinemada kamera açıları, ritim, hızlı veya yavaş temponun, metnin farklı aşamalarında oluşturduğu anlamlara benzer anlamlar üreten altyapı öğeleri olarak işlev görür (Aslan Demir, 2021, s. 185).

4. Metinler Arasılık

Metinler arasılık bir metin içinde diğer metinlere gönderim yapılmasıdır. Başka metinlere yapılan gönderimlerin çeşitli şekilleri vardır. Çözümlemeci metinler arasılık özellikleri şu sebeplerden araştırılmalıdır (Gür, 2013, s. 191):

- Söylemler arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak,
- Söylem geliştirme sürecini anlamak
- Araştırılmakta olan söylemin sınırlarını belirlemek.

5. Refleksivite (Yansıtırlılık)

Refleksivite, kelime anlamıyla kendi üzerine düşünme anlamına gelir ve araştırma yöntemleri bağlamında, araştırmacının araştırma sürecini ve sonuçları etkileme potansiyeli olduğunun farkındalığı olarak ifade edilmiştir. Araştırmacının, nitel araştırmaları nasıl etkilediği ve nitel araştırmadan nasıl etkilendiğini anlaması beklenir (Demirtepe Saygılı, 2021, s. 3).

Bir başka yazar refleksivitenin toplumsal düzenin sürdürülmesi ve anlaşılması için temel bir koşul olduğunu belirtir. Refleksivite, bir toplumsal portreyi betimleyip, oluşmasını sağlayan bir olgudur. Bu süreçte, birey, kendi ve diğer bireylerin eylemleri üzerinde düşünme yeteneğine sahiptir. Bu suretle, bireyin eylemlerini değiştirme veya anlama yeteneğini sağlar. Ancak, bu bilinçli bir eylem değildir. Bireyler eylemlerinin refleksif karakterini fark ettiklerinde, pratik eylemlerini sürdürmekte zorluk çekebilirler (Doğan & Oral, 2020, s. 45-46).

Söylem Çözümlemesinin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Bazı yazarlar söylem çözümlemesi yönteminin zayıf yönlerini, daha fazla zaman ve enerji gerektirmesi ve bu konu hakkında literatürde çok fazla bilgi bulunamaması olarak ifade edilirken, güçlü yönleri aşağıda gösterilen şekilde sıralanabilir (Gür, 2013, s. 188).

1. İnsanla ilgili bilimlerde "anlam"ın önemi artmaktadır.
2. Sosyal bilim araştırmalarında, tasvir etme, yorumlama ve yeniden anlamlandırma yapılmalıdır. Sosyal hayatta olayları ve olguları farklı şekillerde sunan söylem çözümlemesi, daha fazla ilgiyi üzerine çekmektedir.
3. Günümüz bilim camiasında, nicel ve nitel araştırma yöntemleriyle yapılan çalışmaların genellemenin ötesinde, yeni olgulara ulaşmak, ancak söylem çözümlemesi yöntemi ile derinlemesine irdelenebilir.
4. Tüm bilgi ve sistemlerin yeniden değerlendirme ve eleştirel çözümlemenin önemi, bu yöntem sayesinde daha çok vurgulanabilir.
5. Geleneksel yöntemler sonuç itibarıyla tekdüze hale gelmiştir.
6. Geleneksel yöntemlerin tekdüze hale gelmesi sonucunda araştırmacıların yeni yöntemlere yönelmesi daha fazla yaratıcılık, ilerleme ve çıkarım yapma imkânı sunmaktadır.
7. Bilim dünyasında kaynak ve yöntem çeşitliliğinin çoğalması, daha derinlemesine bilgiye ulaşmaya yol açacaktır.
8. Sosyal bilimlerde son zamanlarda çok sesliliğe vurgu yapılmakla birlikte, "en iyi ve tek yöntem" fikri eleştirilmiş, yöntem ve teorilerin çoklu olmasının daha iyi olacağı öngörülmektedir.

Söylem Çözümlemesinde Araştırma Süreci

Nitel araştırma yöntemlerinde, bilgiye tümevarım yöntemi kullanarak ulaşma hedeflenmektedir. Bu teorinin gelişiminde en önemli katkısı, Glaser ve Strauss sağlamıştır. Glaser ve Strauss (1967), teorinin, araştırma süresince sistemli bir şekilde elde edilen bilgilere dayanarak keşfedilmesini önermişlerdir. Söylem çözümlemesi yapılırken izlenmesi gereken aşamalar şu şekildedir (Özdemir, 2010, s. 326):

- Konu Belirleme Aşaması
- Örneklendirme Aşaması
- Veri Toplama Aşaması
- Verinin Analizi Aşaması
- Geçerlilik Aşaması
- Araştırmanın Raporlanması Aşaması

Konu Saptama Aşaması

Söylem analizinde incelenecek olan metinlerdir. Bunlar yazılı, sözlü ve sözsüz içerikte olabilir. Belirli bir soruyla alakalı kesin cevaplar vermektense, mevcut olan bilgiyi, düşüncüyü ve duyguyu genişletmek amaçlanmaktadır. Bu sayede, inançları, tutumları ve eylemleri belirleyen söylemlerin varlığına odaklanılabilir. Söylem analizinde, yazı hale getirilmiş her türlü kaydedilmiş materyal veya metin araştırmanın konusunu teşkil edebilir (Çelik & Ekşi, 2008, s. 110).

Bir müfettişin, soruşturma dosyasına giren tanıktan aldığı ifadeyi konu alan ve söylem çözümlemesi şeklindeki analizlerle hazırlanan araştırma raporu örnek gösterilebilir. Zira konu tanıgın araştırmaya değer bir ifadesi ya da imasından hareketle oluşturulmuştur.

Örneklendirme Aşaması

Analizde, az sayıda katılımcıdan elde edilen zengin dilsel veriler önemlidir. Söylem analizi, nicel bir araştırma yöntemi olarak, kişi sayısından çok, dil kullanımının biçimleri ve amaçları üzerinde durur. Söylem analizinde, örneklem büyüklüğü ve temsiliyeti, araştırma amaçlarına/sorularına bağlıdır. Söylem analizinin başarısı, örneklem ölçüsünün araştırma soruları ile uyumlu olması ile ilgilidir (Çelik & Ekşi, 2008, s. 110).

Banka müfettişlerinin, şubede ihbara konu olmuş bir husus hakkındaki yazışmaları ve ifadeleri inceledikten sonra hesap hareketlerini inceleyeceği mudileri tespit etmesi ve rapora alacağı ifadeleri ayrıştırması örneklem tabanı olarak düşünülebilir.

Veri Toplama Aşaması

Bu aşamada, alandan toplanıp işlenmeyi bekleyen ham veri seti, seçme, özetleme ve dönüştürme işlemlerine tabi tutulmaktadır. Veri azaltma sürecinde araştırmacı, araştırmanın hedefine uygun verileri, araştırma kapsamına alarak, veri setini nasıl sınıflayacağına karar vermektedir (Özdemir, 2010, s. 327-328).

Analiz aşaması, araştırmanın temel amacının gerçekleştirildiği evredir. Böylece, toplanan verilerin kapsamlı bir tanımı yapılmakta; ardından, veri setinde gizli kalan temalar, sınıflandırma yoluyla belirlenmekte ve bu temalar birbirleri ile ilişkilendirilerek, incelenen toplumsal gerçekliğin açıklanması amaçlanmaktadır (Ertugay, 2019, s. 60).

Bir müfettişin örnekleme sürecinde toplamış olduğu yazılı, görsel veya işitsel verileri; ayıklama, özetleme ve dönüştürme işlemlerinin yapılması, bu aşamaya örnek gösterilebilir.

Geçerlilik Aşaması

Her toplum potansiyel olarak bir bilgi yayıcısı ve aynı zamanda bilgi alıcısı olarak işlev görebilir. Elde edilen bilgi, genellikle gündelik yaşamda bir söylem veya ölçüt olarak kullanılmaktadır. Ancak, elde edilen veya yayılan bilginin her zaman doğru olduğu ve bu bilginin geçerliliği çoğu zaman test edilememiştir. Bilginin yayılma hızı, sıklıkla, alınan materyalin sahte haber olup olmadığını eleştirel bir şekilde değerlendirme becerisiyle orantılı değildir. Bu durum, yanlış bilgilerin hızla yayılmasına ve toplumsal algının yanıltılmasına yol açabilir. Dolayısıyla, bilginin doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlamaya yönelik eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır (Muhammadiyah, Tannuary, Romadhianti, Fatmawati, & Herman, 2023, s. 96).

Geçerlilikle ilgili açıklamalarda “gerçek” ve “doğru” kavramları üzerine odaklanıldığı görülmektedir. Araştırma konusu ve amacıyla uyumlu olarak kullanılan veri toplama aracının doğruluğu ve araştırmacının tarafsızlığı, geçerlilikte önemli bir rol oynamaktadır (Arslan, 2022).

Söylem analizinin geçerliliğini etkileyen birçok aşama vardır. Alan yazında, söylem analizinin geçerliliğini sağlayan bütünlük, katılımcıların yönelimi ve verimlilik olmak üzere 3 temel şart belirtilmektedir (Çelik & Ekşi, 2008, s. 112-113).

1. Bütünlük; analizden elde edilen verilerin bir bütün olarak sunulması gerekmektedir. Söylemin yapısının nasıl etki ve işlev ürettiği gösterilmelidir.
2. Katılımcıların Yönelimi; araştırmacı, kelimelerin temel veya yan anlamları ile değil, katılımcıların deneyimlerinde önemli olarak öngördükleri etkileşimleri dikkate almaktadır.
3. Verimlilik; söylem türlerinin araştırmaya yeni açıklama ve anlama imkânları sunması gerekmektedir. Eğer yapılan araştırmalar yeni çözümler üretmeye yararlıysa, yapılan araştırmanın geçerliliği sağlanmış olur.

Daha önceki müfettiş örneğinden yola çıkıldığında; veri toplama aşamasında toplanan ve özetlenen verilerin nicel yöntemler dahil bir dizi testlerle sınanması, üçgenleme vb. yöntemlerle nicel ve nitel verilerin birbirini doğruladığının tespiti gerekir. Çıkan sonuçların; zaman, konu ve mekanla objektif bir bütünlük oluşturması beklenir. Ayrıca araştırmanın amacına hizmet edecek pratiklikte çıkarımlar hedeflenir.

Araştırma Raporu Aşaması

Miles ve Huberman'ın (1984) önerdiği bu son aşama “sonuç çıkarma ve doğrulama”dır. Araştırma raporu, veri analizinin tüm aşamalarının, okunması, yorumlanması ve makro yapılandırılmasını içermelidir. Araştırma sürecinin başında belirsiz ve verilerin içinde saklı bulunan realite, son aşamada keşfedilip ortaya çıkarılmasına gayret gösterilmelidir (Özdemir, 2010, s. 329).

Araştırma raporu sürecin nihai çıktısıdır. Süreç boyunca yürütülen bütün titiz çalışmalar bazı yönetsel açıklamamalarla da ifade edilebilir. Bunun amacı okuyucuya araştırmanın çıktılarına güven sağlamaktır. Ancak yönetime ilişkin açıklamalarda abartıya gidilmemelidir. Araştırma raporunu yazan kişi kendini okuyucunun yerine koymalı ve okuyucunun beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığını sürekli kontrol etmelidir. Araştırma raporu araştırma süreci ve verileri gerçekçi bir şekilde yansıtmalı olmayan incelemeleri yapılmış gibi göstermemelidir.

Örnek olarak, banka müfettişlerinin diğer söylem analizi aşamalarında örnek verilen, çalışma silsilesinin sonunda yazdıkları raporlar gösterilebilir. Elde edilen bütün veriler ve söylemler çıkarımlarla ilintilendirilir. Birbirini besleyen bir yapı oluşturulur. Verilerin ve söylemlerin örtüşüp birbirini desteklediği çıkarımlar yazılır. Sonrasında bu çıkarımları besleyen deliller ve söylemler sıralanır. Sonuç kısmında müfettişin kanaatleri daha öz olarak ifade edilir.

Söylem Çözümlemesi Yaklaşımları

Söylem çözümlemesi başlığı altında birçok yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımların her biri kendisine has özellikler taşımaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- ✓ İletişim Etnografisi
- ✓ Eleştirel Söylem Çözümlemesi
- ✓ Etkileşimsel Toplum Dilbilim (Göstergebilim)
- ✓ Çoklu Ortam Yaklaşımı
- ✓ Edimbilim
- ✓ Konuşma Çözümlemesi
- ✓ Tür Çözümlemesi

İletişim Etnografisi

İletişim etnografisi, incelediği grup veya bireyin günlük yaşamına odaklanır. Günlük hayat ölçülebilir veya ölçülemez değerlerden oluşur. Yemeğin maliyeti ve kalorisi ölçülebilir ama tadı ölçülebilir bir değer değildir. Araştırma yaparken gıdaya, araştırma nesnesinin önem-sediğimiz veya ilgilendiğimiz yönü ile aynı açıdan bakarız. Her ne kadar maliyete odak-lansak da tadı, tadına çok önem versek de maliyeti göz ardı etmeyiz (Kartarı, 2017, s. 216). İletişim etnografisinin asıl amacı, kültürleri genel yargılar göz önünde bulundurarak de-ğerlendirmek yerine, o kültürün içinde yer alarak ya da uzun süre gözlemleyerek, kültü-rün kendine özgü değerlerini kodlayarak anlamak ve bu kodları o kültür çerçevesi içinde yorumlamaktır (Özüdoğru, Nitel Araştırmanın İletişim Araştırmalarında Rol Ve Önemi Üzerine Bir Deneme, 2014, s. 266).

Örnek vermek gerekirse; Roman diye tabir edilen toplumsal ve ırksal sınıfın hayatlarını ve bazı değer yargılarını inceleyen bir araştırma yapılmak istenebilir. Böyle bir araştırmada literatürde yer alan tüm toplumlara ilişkin kriterler ve genel yargılardan yola çıkmak yerine aralarında yaşamak ve gözlemlemek seçeneği değerlendirilebilir. Böylece kendi aralarındaki ve diğer bireylerle olan etkileşimlerindeki ifadeleri dışarının yargı ve yorumlarıyla de-ğerlendirmek yerine gündelik yaşamlarındaki anlamları ile birlikte anlamlandırmak imkânı ortaya çıkar. Bu toplumdaki bireylerin kendi aralarındaki ticaretlerinde ya da dışarıdan birisiyle yaptığı alışveriş faaliyetinde ortaya çıkan tartışmaları nasıl anlamlandırdıklarını değerlendirme imkânı doğabilir.

Eleştirel Söylem Çözümlemesi

Eleştirel söylem çözümlemesi (critical discourse analysis), dilbilimsel bir yaklaşımla söyle-min altında yatan ideolojik yapıyı ortaya çıkarmayı hedefler. Bu yaklaşım, toplumdaki güç dinamikleri, bu dinamiklerin yarattığı eşitsizlikler, algılama ve anlamlandırma biçimleri, toplumsal yapılanma, tarihsel ve kültürel süreçlerin ve değerlerin evrimi, eylemlerin ka-rakteri, cinsiyet ve grup kimliklerinin temsil biçimleri ve ayrımcı yaklaşımlar gibi çeşitli özellikleri göz önünde bulundurarak, söylemin neden belirli bir şekilde oluştuğuna dair değerlendirmeler yapar (Koşumcu, 2023, s. 811).

Teun A. Van Dijk'e göre Eleştirel Söylem Analizi (CDA), toplumsal eşitsizliklerin, özellik-le cinsiyetçilik ve ırkçılık gibi güç istismarlarının söylemsel olarak yeniden üretilmesine odaklanan çok disiplinli bir yaklaşımdır. CDA, önemli sosyal sorunların incelenmesinde beşeri ve sosyal bilimlerin çeşitli yöntemlerinden yararlanır. Bu çerçeve, söylem yapılarını sosyal yapılarla ilişkilendirmenin yanı sıra, sosyal durum ve olayların zihinsel temsillerini söylemin altında yatan bilişsel yapılarla ilişkilendiren sosyobilişsel bir arayüz kullanır. Bö-y-lece, söylemin sosyal ve bilişsel boyutlarını bütüncül bir şekilde inceler (Dijk, 2015, s. 467). Eleştirel söylem analizini paradigmasındaki çalışmayı karakterize eden ve onu diğer politik söylem analizi çalışmalarından ayıran bazı kriterler vardır. Bu kriterlerden bazıları şu şekil-dir (Kress, 1991, s. 85-86):

1. Dil her şeyden önce sosyal bir pratiktir.
2. Metinler, sosyal olarak simüle edilmiş konuşmacıların ve yazarların eylemlerinin so-nucudur.

3. Metinlerin üretiminde katılımcıların ilişkileri, varsayımsal bir tam eşitlik durumundan (dayanışma boyutu) tam eşitsizliğe (güç boyutu) kadar genellikle eşitsizdir.
4. Anlamlar, okuyucuların ve dinleyicilerin metinlerle ve metinlerin konuşmacıları ile(karşılıklı) eylemlerinin sonucudur.
5. Dilsel özellikler, hangi düzeyde olursa olsun, metinlerde ortaya çıktıklarında her zaman opaklıkla karakterize edilirler.
6. Dil kullanıcıları sosyokültürel konumları nedeniyle bir dili oluşturan kodlar kümesine karşı belirli bir duruşa sahiptir.

Eleştirel söylem çözümlemesine örnek olarak aşağıdaki haber metinleri gösterilmektedir (Zararsız & Seyhan, 2021, s. 281-284):

C Gazete Başlıkları

- Ana Başlık: “A ülkesi”, “E Ülkesi” İşgalindeki 7 köyü geri aldı” (28.09.20)
Alt Başlık: “Sınırdaki Savaş” (28.09.20)
Alt Başlık: “Ateşkes için ‘çekilin’ şartı” (29.09.20)
Alt Başlık: “Türkiye-Rusya diyalogu çözer” (30.09.20)
Alt Başlık: “Olayların Ardındaki Gerçek” (01.10.20)
Ana Başlık: “K Bölgesi Gerilimi” (03.10.20) Alt Başlık: “Moskova ile Anlaşmazlık” (03.10.20)
Alt Başlık: “Gence’ye Saldırı” (05.10.20)

S Gazete Başlıkları

- Ana Başlık: “İşgalci “E Ülkesi”ne “A Ülkesi” Tokadı” (28.09.20)
Alt Başlık: “Tüm Gücümüzle Yanınızdayız” (28.09.20)
Ana Başlık: “İşgal Bitsin Barış Gelsin” (29.09.2020)
Alt Başlık: Terör Destekli “E Ülkesi” Mevzileri Yerle Bir” (29.09.20)
Ana Başlık: “İşte “E Ülkesi” Cephesindeki Teröristler” (30.09.20)
Ana Başlık: “A ülkesi” Tarih Yazıyor” (01.10.2020)
Ana Başlık: “Haydut Devlet “K Bölgesi”ni Terk Et” (02.10.20)
Alt Başlık: “E Ülkesi” Sivilleri Vuruyor” (02.10.20)
Ana Başlık: “E Ülkesi” Birlikleri Silahlarını Bırakıp Kaçıyor” (03.10.20)
Alt Başlık: “Büyük Bozgun” (03.10.20)

T Gazete Başlıkları

- Ana Başlık: “Azgın B Ülkesi’ne “A ülkesi” Tokadı” (28.09.2020)
Alt Başlık: “E Ülkesi” Büyük Tehdit” (28.09.2020)
Alt Başlık: “Kanımızla, Canımızla Yanlarındayız” (28.09.2020)
Ana Başlık: “E Ülkesi” Köşeye Sıkıştı: Hesap Vakti” (29.09.2020)
Alt Başlık: “İşgal ettiğin yerleri terk et” (29.09.2020)
Ana Başlık: “Tek Çözüm “K Bölgesi”nin Azatlığı” (30.09.2020)
Ana Başlık: “A ülkesi” Ne İsterse Yaparız” (01.10.2020)
Ana Başlık: “Şimdi Netice Zamanı” (02.10.2020)
Ana Başlık: “K Bölgesi” Azat Olmadan Bu Ateş Kesilmez” (03.10.2020)
Ana Başlık: “30 Yıl Daha Bekleyemeyiz” (04.10.2020)

- Örnekteki Çözümleme: Üç gazete, başlıklarında haberin içeriği hakkında bilgi vererek okuyucuyu bilgilendirir. Başlıkların odak noktası, her üç gazetenin de “K Bölgesi”nin “E Ülkesi” tarafından işgal edildiğine vurgu yapılarak “işgal altındaki” ve “işgal” ifadelerine yer vermesidir. Diğer bir dikkat çekici nokta ise, C gazetesinin “K Bölgesi” sorununun çözümüne dair başlıklara yer verirken, S gazetesinin daimi olarak “A Ülkesi”nin zaferlerini, “E Ülkesi”nin yenilgisini ve “ezan sesi” gibi kültürel ve dini motiflere vurgu yaparak, “A Ülkesi” ile olan kültürel ve dini bağlara dikkat çekmesidir. T gazetesi ise açıkça “A Ülkesi”ni desteklerken, süreçteki hamlelerini övüyor ve “E Ülkesi”ni açıkça düşman olarak kodlayarak küçümsediğini gösteriyor.

Etkileşimsel Toplum Dilbilim (Göstergebilim)

Göstergebilim, görünenin aslında gerçeğin kendisi olmadığı varsayımından yola çıkarak, asıl anlatılmak istenileni bulmaya odaklanır. Bu amaçla farklı yöntemler kullanılarak, kendine has terimlerle gözlemleri bilimselleştirir (Çiçek, 2016, s. 27).

Göstergebilim, farklı ifade biçimleri arasındaki ilişkileri incelemektedir. Soyutlama düzeyi yüksek seviyededir. Anlamın nereden geldiğini ve hangi işlevi taşıdığını bulmaya çalışmaktadır. Nasıl betimler yapıldığı ile ilgili sorular sorar ve nasıl değerlendirildiğini açıklamaya çalışır. Anlam açısından bilimsel bir söylem olarak kendini oluşturan dil, olduğu toplulukların anlamlı, kültürler ötesi yapıtları ve kendisinin incelenmesini sağlayan şartlara ilişkin bilgi kuramsal verilerle kısmen bağlantılı görülür. Bu bağlantılar, dilsel, bedensel, görsel, plastik, müzikal veya kokusal gibi anlamlandırılan ve insani yapıtların tanımlanmasındaki işlevleriyle tasvir edilir (Güneş, 2012, s. 32).

Göstergebilimi örneklemek için, Mehmet Başbuğ’un resimlerinde yer alan; Türk ve Anadolu kültüründe büyük öneme sahip olan kurt, köpek, at, eşek, geyik, öküz, kartal, koyun, keçi, horoz gibi bazı hayvanlar ele alınabilmektedir. Örneğin, at hem binek hayvanıdır hem de Anadolu ve Orta Asya toplumlarında güç ve statü anlamlarına gelmektedir. Bu hayvanlar, doğal görünüşleri yanında; cesaret, kahramanlık, sadakat ve fedakârlık gibi farklı anlamları da çağırıştırır (Soylu, 2021, s. 2230).

Çoklu Ortam Yaklaşımı

Çoklu ortam, farklı iletişim biçimlerinin birleşimine dayanan iletişimlerin nitelendirilmesidir. (Bateman,2017)’den (Özsöz, 2023, s. 294). Örneğin yüz yüze etkileşimde, sözlü dilin imkânlarının yanı sıra el, kol ve baş hareketleri, yüz ifadeleri ve vücudun aldığı şekiller anlam üretme ve anlam çıkarma süreçlerine katkı verir. Bunun yanı sıra, çoklu ortam yaklaşımında, bir gösterge dizgesini ötekine tercih etmek doğru değildir. Önemli olan farklı potansiyele sahip göstergesel kaynakları birlikte ele almaktır (Özsöz, 2023, s. 294).

Örnek vermek gerekirse, savcı veya müfettiş ifade alırken, kişinin sözlü ve yazılı ifadelerinin yanı sıra kaş-göz işareti ya da çeşitli şekillerde sıkıntılı halleriyle korktuğu ve doğruyu söyleyemediğini belli etmesi durumu örnek gösterilebilir. Burada raporu yazacak savcı ya da müfettiş söylem çözümlemesi yaparken, kişinin kaş, göz ve diğer işaretlerini de katabilecektir.

Edimbilim

Edimbilim; söylemin belirli bir anlam içinde nasıl kullanıldığını ve söylemi oluşturan sözcelerin ilkelerini inceleyen yeni bir alan olarak tanımlanmaktadır. Edimbilimle ilişkili kökbilim ve alanlar şu şekilde sıralanabilir (Uslu, 2005, s. 35):

- Dil felsefesi tartışma alanı
- Söz-eylem teoremi(kuramı)
- Toplum dilbilim ve etkileşim araştırmaları
- Söylem çözümleneleri

Edimbilim, anlamı değerlendirirken analitik kesinlik ve kategorik farklılıklar üzerine odaklanır. Bu bakış açısı, dilsel ifadelerin kullanımında ve anlaşılmasında netlik ve belirginlik sağlar (Degen, 2023, s. 21).

Edimbilim, söylem ve bağlam açısından sözün oluşması, konuşmacılar ve konuşmanın dinleyici üzerinde bıraktığı etkiyi inceler. Dil felsefesi tartışmalarının odağında bulunan, bu dilbilim dalı, insana yönelik dilin gerçekleşmesini sağlayan, üretilen, telâffuz edilebilen unsurlar üzerinde durarak, dili inceleme alanı yapan diğer dilbilim dallarıyla da yakın ilişki içerisinde bulunmaktadır (Aşkın Balcı, 2017, s. 557).

Bu alanların ortak yönleri, insan iletişimindeki gizemleri çözmeye çalışmalarıdır. Mesela odada sıcaklık yüksek ve pencerelerin açılmasını arzu ediyoruz. Bu düşünceyi dile getirmek için kullanabileceğimiz sözcelerden birkaçı şöyle sıralanabilir (Uslu, 2005, s. 37);

- Pencereyi aç!
- Pencereyi açar mısın?
- Pencereyi açabilir misiniz?
- Lütfen pencereyi açın!
- Pencereyi açmanız mümkün mü?
- Açın şu pencereyi!
- İçerisi çok sıcak.
- Pencere bozuk mu? (1) ..... Bu sözcüklerin her biri farklı anlam değerlerine sahiptir. Kiminle iletişim kuracağımız ve konuşma amacımız, hangisini seçeceğimizi belirler ve düşüncemizin gerçekleşmesini sağlar. Kişinin toplumsal konumu, ruh hali, düşüncesi ve toplumsal özelliği burada rol oynar. (g) ve (h) örnekleri sözce ile tümce arasındaki farkı iyi gösterir. 'İçerisi çok sıcak' tümcesi bağlamdan bağımsız kullanıldığında başka bir anlam ifade eder, ama buradaki bağlam 'pencereyi açın' anlam ve işlevini taşır.

Konuşma Çözümlemesi

Konuşma Analizi-Çözümlemesi (KÇ), genel olarak insanların konuşmasının ve sözlü iletişiminin bilimsel düzlemde çalışılması olarak tanımlanabilir. KÇ yöntemi, hem günlük yaşamdaki sosyal etkileşimin mekaniğini hem de profesyonel etkileşimin doğasını anlamak için birçok açıdan faydalı olmaktadır (Sert, Balaban, Can Daşkın, Büyükgüzel, & Ergül, 2015, s. 3).

Konuşma Çözümlemesi, konuşmacının fiziksel durumu, iletilen mesajın içeriği ve dinleyiciye karşı olan tutumlarını kapsar. Dinleyicinin iletişim sürecine katılımı, konuşmacı ile dinleyici arasında çeşitli çağrışımsal anlamları ortaya çıkarır. Konuşma tonu, örneğin güven, kararlılık, cesaret, korku, güvensizlik, şüphe, belirsizlik ve neşe gibi duyguları yansıtabilir. Ayrıca, dil kullanımı, fonetik özellikler ve sözsüz iletişim araçları gibi unsurlar büyük önem taşır ve iletişimde bulunan kişiler hakkında ek bilgiler sunar (Fayzulloyevna, 2023, s. 63).

Konuşma Çözümlemesinin temelini Harold Garfinkel'in Budun Yöntembilimi (ethnomethodology) ve Harvey Sacks'ın da hocası olarak bilinen Erving Goffman'ın çalışmalarının etkilediği söylenebilir. Budun Yöntembilimi (BY) ve KÇ yöntemi, toplum üyelerinin kendi perspektifleriyle, bir durumda toplumsal hayatı araştırma hedefini paylaşmaktadır. BY'nin ve KÇ'nin ortak temel ilkeleri şunlardır (Maynard & Clayman, 2003, s. 173-202) ve (Sert, Balaban, Can Daşkın, Büyükgüzel, & Ergül, 2015)

(1) Tabandan-yukarı işleme yaklaşımını (bottom-up approach) esas alarak toplumsal düzeni, dışarıdan herhangi bir teori, kural ya da kod uygulamadan, etkileşim içinde doğal olarak ortaya çıkan şekilde inceleme, (2) Görülen fakat fark edilmeyen (seen-but-unnoticed) etkileşim özelliklerini belirleme; bunun yanı sıra, normal anlamak için olağandışı durumları incelemenin yararlı olacağı düşüncesiyle, ayrıca doğal olarak gelişen normalden farklı durumları inceleme, (3) Günlük hayatta doğal dil kullanımına odaklanma, (4) Toplumbilimin tersine, toplumsal eylemleri kural temelli modellerle incelemeye karşı çıkmak, belirli bir bağlamda ortaya çıkabilecek olası durumları göz önünde bulundurma (5) Günlük hayatta toplum üyelerinin toplumsal eylemler ve durumlar oluştururken kullandıkları konuşma ve diğer kaynaklarda bir düzen olduğunu vurgulayarak toplumsal hayatın iç işleyişine ilişkin bilgimizi artırma.

Örneğin bir tartışma programında, sunucu, söz dağılımını ve etkileşimi belirli ölçüde yönlendiren ya da kontrol eden kişi rolünü üstlenirken, katılımcılar birbirleriyle eşit konumdadırlar. Katılımcılar, bir yandan, kurumsal bağlamın gereği olarak, sunucunun sorduğu sorulara belirli bir zamanda tutarlı cevaplar vermeye çalışırken, diğer yandan da etkileşimin doğal akışının gereği olarak, gündelik konuşma işleyişini kullanırlar (Büyükgüzel & Gül, 2015, s. 96-97).

Böyle bir örnekte konuşmanın bazı bölümlere ayrıştırılması ve bu bölümlerin "sunucuya sınırlı zamanda verilen cevap" ya da "kişiler arası iletişimin gereği" olduğu ya da "konuşmacıların gündelik yaşam ve alışkanlıklarıyla" ilgili olduğu gibi betimlemeler yapılması konuşma çözümlemesi çerçevesinde değerlendirilebilir.

Tür Çözümlemesi

Swales türü "bir dizi iletişimsel amacı paylaşan üyelerden oluşan iletişimsel bir olay" olarak tanımlanmaktadır. Türler, belirli sosyal olaylara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Türlerin belirli bir amacı bulunmaktadır. Bir veya daha fazla katılımcı tarafından gerçekleştirilir. Türlerin kendilerine has özellik ve yapıları vardır. Swales, tür kavramının özelliklerini şöyle belirtmektedir (Swales,1985)'den (Özyıldırım, 2001, s. 69):

Türler, iletişimsel olaylardır. Geleneksel olarak kabul edilen ve herkes tarafından paylaşılan ortak bir amacı bulunmaktadır.

Bir tür, belirli özgürlük sınırlarına sahip, herkes tarafından kabul gören olaylardır. Amaç ve yapı bakımından sınırları bulunmaktadır.

Bir türün geleneksel verileri ve yapısı, bu işin uzmanları tarafından diğerlerinden daha fazla bilinir.

Toplumlar, tekrarlanan iletişimsel olaylara tür adı verirler.

Alt-türlerin ortaya çıkması da tekrarlanan ve dikkat çeken ortak özelliklere dayanmaktadır. Bütün konuşmalar ve yazılar belli bir amaca yöneliktir. Yazar ya da konuşmacı dinleyici ya da okuyucu kitleyi belli bir fikre inandırmaya çalışır. Bir ana fikri açık ya da gizli olarak ifade eder sonrasında ise bir takım destek cümleleri ile bu fikri desteklemeye çalışır. Bununla birlikte yazarların ve konuşmacıların kullandığı bazı kalıplar vardır ve bu kalıplar amaca göre şekillenmiştir. Örneğin bazı konuşmalar bilgilendirici türde olup akademik bir tonda ifade edilebilir. Bazı konuşmalar düşündürmeyi hedefleyip dinleyici kitlede birtakım soruların oluşmasını sağlamaya yönelik olarak bazı bitirilmemiş cümleler, devrik cümleler ya da konu atlamaları içerebilir. Bazı konuşmalar ise eğlendirmek amaçlı olup içinde komik hikayelerin ve bazı rastlantısal durumların resmedildiği hikayelerin yer aldığı bir konuşma manzumesi halinde olabilir. Bu tür bir konuşmada dinleyicilerin sık sık gülümsemesi istenir ve sıkıcı bölümlerin olabildiğince az olması arzulanır. Başka türler de tanımlanabilir. “Dedikodu”, “Coşturucu”, “Korkutucu”, “Heyecan verici” vb. Yapılan bir konuşmanın içeriğindeki cümle yapıları, betimlemeler, örnekler, kullanılan kelimeler vb.nin analiz edilerek konuşma için tür tanımlamasının yapılması mümkündür. Bu tanımlama sonrasında konuşma türüne ilişkin kodlar ve beklenen performans çerçevesinde kullanılan kelime ve cümleler anlamlandırılır.

Söylem Çözümlemesi İçin Örnek

Bu örnek bir banka müdürünün yüksek getirili fon vaadiyle yaşanan dolandırıcılık hadisesi dosyasından alınmış bir diyaloga şekillendirilmiştir.

Bu örnekte bir dönem gündemi meşgul eden banka dolandırıcılığı vakasına ilişkin diyaloglar ele alınacaktır. Bu dökümden görevini kötüye kullanma ve yüksek faizli fon vaat edip dolandırdığı iddiasıyla yargılanan banka şube müdürü mağdur ile telefonda görüşmektedir. Telefon görüşmelerinin, çeviryazıya (orthographic transcription) dökülmüş hali, basın yayın organlarından temin edilmiştir. Hem dökümlerin resmi onaylı olmaması hem davanın karara bağlanmamış olması nedeniyle, banka çalışanı ve mağdurların açık isimlerinden bahsedilmemiş ve harfli ifadelendirme yapılmıştır. Bu çözümleme vakanın tümünü kapsamamaktadır. Dolayısıyla vakayı çözmek ya da tamamen anlamlandırmak iddiası yoktur. Burada söylem çözümlemesi için kısa bir örnek kurgulanmıştır.

B: Bankacı   **A:** Mağdur

A'nın avukatı aracılığıyla B ile yaptığı telefon görüşmesi kaydı da dosyaya sunuldu. 12 Haziran 2023'te dökümü yapılan görüşmede, A'nın 7,5 milyon dolarının akıbetini sorduğu, kendisinden başka kimlerin B'ye para verdiğini sorduğu tespit edildi.

1-A: Kaç kişi var 20-25 ya B gözünü seveyim bize artık yalan söyleme çoluğumuz çocuğumuz zor durumda

2-B: 100 kişi falan yok dur...eee.

3-A: Kaç kişi var tahmini bi düşün bakayım

4-B: Bi dakika... ee... 10 tane futbolcu var

5-A: Evet

6-B: Eee... işte 10'da benim yandan yani... 10'da benim yakın çevremden.

7-A: Bak B. Sana diyeceklerimi iyi dinle bak şu anda bu savcılık işlerini de polisi de her şeyi biz tutuyoruz. Kimseyi hiçbir yere göndermiyoruz. Eğer sen bunları doğruyu söyleyeceksin ki biz bu işi bankayla çözmeye çalışalım. 20 kişiye gidip bankayla bunu çözmeye çalışırız. Ama bana dersin ki M 100 kişi var, bu iş olmaz...

8-B: Hani maksimumu olsun 23 kişi yani 25 kişi olsun. O kadar bile yoktur. Hı hı...

9-A: Yani B eğer 25 kişiye gidip oturulur konuşulur bizim peki hepimizin zararlarımızı biliyor musun

10-B: Biliyorum yani zararda olanları biliyorum. Yani zararda... mesela X almadı sen anaparamı tamamladın faizini almadın

11-A: Ya ben faizi geçtim. Ben sana sayıcam zaten. Şeyleri falan 8.250'leri falan onları geçtim hepsini öyle elden aldı. Ben tam anaparam 7.650'ye falan geliyor. Ben hepsini saydım. Anladın mı Vermediğiniz ödemediğiniz

12-B: Ödenenlerden nasıl senin

13-A: Yok ödenenler... ya B darma dağınım ben biliyorsun ...

14-B: İşte onların hepsi bende bi yerde yazıyordu çıkarıcam onları işte

15-A: Peki X. hoca, X. hoca karda mı bu işten

16-B: Valla A bir şey söyleyeceğim normal şartlarda hoca kardaydı yani çünkü hocanın... sen yalnızsın dimi...

17-A: Yalnızım yalnızım. Hoca kardaydı dimi

18-B: Hı hı... Hı hı...

19-A: Hocanın da krediler çıkmış. O adamcağızda oradan darma dağın

20-B: ... yolu kapatıyorlar öyle. Onları da tek tek şimdi çıkaracağız

21-A: Peki bir şey diyeceğim. Bu H. abi. Şimdi H. abi bunu duydu bugün, M.A duydu. Bunların hiç haberi yok muydu hiçbir şeyden ya

22-B: Yok mahvedecekler beni onlar. Ama ne yaparlar...

23-A: Sen bankayı falan düşünme B. Sen şu anda biz, yani biz yani seni, insanları savcılığa vermesinler diye tutuyoruz herkesi. Ya seni, sen bize doğruları söyle ki biz bir çözüm yoluna gidip bu işi bir an önce toparlayalım yoksa savcılık bilmem ne biri bin para olur yani bu işin yani yalanı yok yıllarca yatarsın.

Konu ve Örneklem

Örnekte konu saptama ve örnekleme süreci banka dolandırıcılığı davasında bankacı ve mağdurun bir konuşması çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Veri konuşma metni, medyaya yansıyan teftiş ve savcılık dosyalarındaki ifadelerden oluşturulmuştur.

Geçerlilik

Bu örnek çözümlemede amaç bütün bir vakayı çözmek olmadığı için geçerlilik değerlendirilmesi yapılmamıştır.

Araştırma Raporu

Aşağıda yapılacak çözümlemelere ilişkin metin araştırma raporu olarak değerlendirilebilir. Kullanılacak Söylem Çözümlemesi Yaklaşımları

Kullanılacak 1.Yaklaşım: Bu söylem çözümlemesinde yaklaşım olarak “edimbilim” yaklaşımından faydalanılmıştır. Edimbilim yaklaşımı çerçevesinde konuşmacıların kısa diyaloglarına yükledikleri anlamlar, içinde bulunan duruma bağlı olarak sözcüklerin tek başına ifade ettiklerinden ayrı olarak değerlendirilmektedir.

Kullanılacak 2.Yaklaşım: Konuşma çözümlemesi yaklaşımından hareketle mağdur konumundaki kişinin bankacıdan alacağını tahsil etmeye çalışması konuşmanın ana amacı olarak belirlenmelidir. Konuşmanın türü olarak “İstem-talep” amaçlı olduğu söylenebilir. Konuşmadaki farklı ifadeler bu amaç çerçevesinde birbiriyle ilintilendirilecek ve anlamlandırılacaktır.

İlgili Diyologlar	Edimbilim Yaklaşımıyla Söylem Çözümlemesi	Tür Çözümlemesi Yaklaşımıyla Söylem Çözümlemesi
7 Nolu Diyalog	Mağdurun bankacıyı üstü kapalı tehdit ettiği söylenebilir. “Beklediğimiz yeter. Her an polise gidebiliriz”	
1,2,3,4,6,8,9 nolu Diyaloglar	“Mağdur kendisi gibi kaç kişinin olduğunu öğrenmeye çalışıyor” “Bankacı toplam mağdur sayısını vermiyor, gizlemeye çalışıyor ya da tam bilmiyor”	
11 nolu diyalog	“Mağdur kaptırdığı paranın miktarını tam olarak bilmiyor. Ancak biliyormuş gibi blöf yapmaya çalışıyor”	
1.Bölüm 1 Numaralı Söylem		İstem modunda gerçekleşen görüşmede. A duygusal baskı kurmaya çalışmaktadır. Bu yöntemi kullanması ikilinin daha önceki iş ve işlemlerde de resmi prosedürlerin dışında sözlü güvene dayalı işlemler yaptığı izlemine vermektedir.

<p>1.Bölüm 2,4,6,8,9,10,11,12,13 ve 14 Numaralı Söylemler</p>		<p>Muğlak bırakılan sayılar ve yaklaşık konuşmalar bulunmaktadır. Mağdur sayısının tam olarak bilinmediği, çıkarılabilir. B'nin de ya bilmediği ya da gizlemeye çalıştığı düşünülebilir.</p>
<p>10 ve 11 nolu söylemler.</p>		<p>A bir yandan alamadığı parayı almanın yollarını ararken bir yandan da miktar konusunda B'nin kendisini tutarlarını doğru kaydetmemiş olmasından ya da beyan etmemesinden endişe etmektedir. Bu yüzden telaffuz ettiği bazı rakamlarla bunları teyit etmeye çalışmaktadır. Ayrıca A'nın 11 numaralı söyleminde 'sayıcam' demesi, B'ye blöf yaptığını düşündürmektedir.</p>

1.Bölüm 7 ve 23 Numaralı Söylemler		<p>A olayın bütünü ve boyutunu B den öğrenmeye çalışmaktadır. Aslında mevcut bildiklerini yetersiz ya da güvensiz bulmakta ve ne ile karşı karşıya olduğunu anlamaya çalışmaktadır. Bu bilgiyi almak için bir yandan duygusal baskı kurmakta bir yandan ise 7 ve 23 nolu söylemlerinde kendisine karşı gösterdikleri iyi niyetten tamamen vazgeçebileceklerini ifade etmektedir.</p> <p>A'nın B hakkında, olumsuz tasarrufta henüz bulunmamakla birlikte, bunun ihtimal dışı olmadığı ima edilmektedir. Mağdur sayısının umulanın üstünde olması durumunda bu çabanın faydasız olabileceği bu mağdur tarafından düşünülmektedir.</p>
---------------------------------------	--	--

<p>1.Bölüm 15 ve 16 Numaralı Söylemler</p>		<p>A'nın bu söylemlerde de bilgi almaya çalıştığı söylenebilir. A konuyu etraflica öğrenmeye çalışmakta kendisi mağdur olmakla birlikte diğer aktörlerin durumunu merak etmektedir. Parça parça da olsa B den bilgi kırıntıları almaya çalışmaktadır. Bununla birlikte B'nin "yalnızsın dimi" diye soru sorması aslında bütün bilgileri vermediği, parça parça verdiği ve bazı bilgilerin duyulmasından endişe ettiğini düşündürmektedir. Bu endişe doğru bilgileri vermekten duyulacak endişe olabileceği gibi daha önce farklı kişilere verilen yanlış bilgilerin çatışması endişesinden de kaynaklanabilir.</p>
<p>1.Bölüm 21 ve 22 Numaralı Söylemler</p>		<p>A yana yakıla bilgi kırıntılarını almaya çalışmaktadır. A, B'nin çalıştığı bankanın üst görevlilerinin konuyla ilgili önceden bilgilerinin olup olmadığını sorgulaması üzerine B'nin yanıtında; bu kişilerin daha önce durumu bilmediklerini ifade etmekte ve bunun inandırıcılığını arttırmak üzere yeni durumdan sonra kendisine yoğun tepki olacağını ifade etmektedir. Ancak ne yaparlar şeklindeki ifade ile bunu göze aldığı ve hatta küçümsediği düşünülebilir.</p>

Sonuç

Araştırmaların nicel yöntemlerle yürütülmesi sırasında ortaya çıkan uygulama hataları ve sonuçların genelleme amacıyla ortalamaları ifade etmek zorunda olması, derinlemesine araştırma imkanını azaltmakta ve güvenilirlik sorunlarına yol açmaktadır. Buna mukabil yükselen değer olarak ortaya çıkan söylem çözümlemesi gibi nitel araştırma yöntemleri akademik camiada üzerinde daha fazla durulması ve öğrenilmesi gereken bir unsur olarak belirginleşmektedir. Daha fazla akademisyenin ve raporlamacının bu konuya aşına olması için derli toplu kaynaklara ihtiyaç vardır.

Söylem çözümlemesi eldeki açık uçlu cevapların ya da bir belge veya konuşma metninin sadece araştırmacının mevcut altyapısıyla istediği şekilde yorumlamasından ibaret değildir. Söylem çözümlemesinin alt türleri bulunmakta olup ihtiyaca bağlı olarak kullanılmaktadır. Her bir alt tür uygulanması gereken bazı formatlar sunmaktadır. Söylem çözümlemesi, metinlerin iletişim etnografisi, eleştirel söylem çözümlemesi, etkileşimsel toplum dilbilim, çoklu ortam yaklaşımı, edimibilim, konuşma çözümlemesi ve tür çözümlemesi gibi yöntemlerle incelenmesidir. Söylem, duygu veya düşüncenin aktarım tarzı olup; bağlam, dilbilimsel unsurlar, metinler arası ve refleksivite kavramları temel alınır. Yöntemin güçlü yönü nitel araştırmalarda derinlemesine anlamlandırma sağlaması iken zayıf yönleri subjektiflik ve araştırmacının muhtemel yetersizlikleridir. Araştırma süreci, konu saptama, örnekleme, veri toplama, veri analizi, geçerlilik ölçümleri ve rapor yazımını içerir. Bu yöntemler, söylem sahibinin yaşamının incelenmesi, politik söylemlerin ideolojik analizleri, söylemlerin arka planındaki anlamların incelenmesi, iletişimdeki tüm unsurların birlikte ele alınması, dilin bağlamlarda kullanımı ve sözlü iletişimin bilimsel incelenmesini kapsar. Araştırma sorusunda sorgulanan söylem çözümlemesi türleri üst bölümlerde örneklerle birlikte açıklanmıştır. Araştırma sorusunda ifade edilen sosyal bilim araştırmalarına nasıl katkı sunabileceği ve hangi durumlarda kullanılabileceği sorgusu için aşağıda alt yöntemler sistematik bir şekilde özetlenmiştir.

İletişim etnografisi, söylem çözümlemesi yapılan alanla ilgili olarak söyleme sahip olan grup ya da bireyin gündelik yaşamının dikkate alınmasını gerektirir. Bu arada gündelik yaşamın ölçülebilir ve ölçülemez unsurlarının olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla iletişim etnografisinin amacı, kültürleri genel yargılar çerçevesinde ele almaktan çok o kültürün içinde bulunarak ya da derin gözlemlere dayanarak özgün kodlar ifade edebilmektir. Sonrasında ise bu kodlar o kültür içerisinde yorumlanır. "Roman" diye tabir edilen kültürdeki kişilerin örneğin alışveriş diyalogları bu yöntemle çözümlenebilir.

Eleştirel söylem çözümlemesi daha çok politik içerikli söylem ve yazıların çözümlemesi için kullanılan bir yaklaşımdır. Söylemin altında yatan ideoloji, dil bilim unsurlarıyla birlikte ele alınır ve yorumlanır. Bu şekilde toplumdaki güç ilişkileri, eşitsizlikler ve beklentiler ifade edilmeye çalışılır. Eleştirel söylem analizinde çoğunlukla bir karşılaştırma yaklaşımı da söz konusu olabilir. Eleştirel söylem çözümlemesinde daha önce yapılan konuşmalara ya da olaylara atıflar çokça bulunabilir ve bunların raporlanması da gerekebilir. Örneğin politikacıların konuşmaları bu çerçevede çözümlenebilir.

Etkileşimsel toplum dilbilim ya da gösterge bilim olarak ifade edilen yaklaşımda ise görünenin aslında gerçeğin kendisi olmadığı düşüncesinden hareket edilir. Dolayısıyla söz ya da

yazı da gerçekte neyin gösterilmek istendiğine yoğunlaşılır. Göstergebilim değişik anlatım tarzlarını ve işaret ettiklerini incelemeye çalışır. Dolayısıyla bazı durumları ayrıca ifade etmek ve birtakım başka soyut unsurlara bağlamak gerekebilir. Bazı edebi metinlerde ya da konuşmalarda kullanılan objelerin ifade ettikleri bu yöntemle sorgulanabilir.

Çoklu ortam yaklaşımı, farklı iletişim biçimlerinin bir arada kullanıldığını gerçeğinin gözeltmesini gerektirir. Burada kastedilen şudur; çözümlemesi yapılacak olan unsurun sadece söz ya da yazıdan ibaret olmayabileceği dikkate alınmalıdır. Sözü söyleyen ya da yazıyı yazan kişinin aynı anda bir takım mimik ya da vücut hareketleriyle sözünün anlamını değiştirme imkânı vardır. Çoklu ortam yaklaşımında, sözün ya da yazının yanında ifade edilen birtakım görseller slaytlar ya da bağlantı kurulan diğer olaylar yazının ya da sözün anlamını önemli oranda değiştirebilir. Çoklu ortam yaklaşımı sözün ya da yazının diğer bütün unsurlarla birlikte ele alınmasını gerektirir ve böyle bir raporlama pratiği sunar. Müfettiş ya da Savcıların ifadeleri değerlendirirken tanıkların imalarını, yüz ifadelerini ya da diğer bazı delilleri bir arada değerlendirmesinde bu yöntemden faydalanılabilir.

Edimbilim dilin tanımlanmış bağlamlar içinde nasıl kullanıldığını ve bunun birtakım kurallara bağlanıp bağlanmadığını inceler. Edimbilim yaklaşımında dil felsefesi tartışmaları, söz eylem kuramı, toplum dil bilimi ve etkileşim araştırmaları, söylem çözümlemeleri birer alan olarak birbiriyle etkileşim içerisinde bulunur. Yasal ortam dinlemeleri ya da kamera kayıtları vb. diyalogların çözülmesinde bu yöntemden faydalanılabilir.

Konuşma çözümlemesi genel olarak insanların birbiriyle olan sözlü iletişiminin olabildiğince bilimsel bir yaklaşımla incelenmesi faaliyetidir. Burada bilimsellik iletişimin gerçekleştiği ortamın, astlık üstlük ilişkilerinin, cari kuralların, fiziki imkanların da dikkate alınması ve raporlamada bunlardan da bahsedilmesini gerektirebilir. Kurumlararası yazışmalarda ya da ast üst ilişkilerinde ortaya çıkan ifadelerin çözülmesinde bu yöntemden faydalanılabilir.

Tür çözümlemesi söz ve yazıların dahil olduğu grupların ortak özelliklerinin ortaya konmasıyla yapılır. Örneğin tartışma formatındaki bir söz ya da yazı ile bilgilendirme formatındaki bir konferans metninin çözülmesi birbirinden ayrı yapılır. Tartışma faaliyetlerinin genel karakteristiği ele alınır ve sözcüklerin ya da cümlelerin bu karakteristik içerisinde anlamlandırılması sağlanır. Aynı şekilde bilgi verme amaçlı bir konferans bildirisinin ya da konuşmasının da kendi tür rolüne ilişkin karakteristikleri ile ele alınması tür çözümlemesinin gereğidir. Dilbilimsel olarak eksik ya da hatalı ifadelerin ya da farklı jargonların kullanıldığı konuşmanın-yazının türüne bağlı olarak anlamlandırılmasında bu yöntemden faydalanılabilir.

Bu çalışma, nitel araştırmalarda söylem çözümlemesi yapacaklara yönelik açıklayıcı bilgiler sunmakta ve örneklerle desteklenmektedir. Bu çalışmada alıntılanan bazı örneklerin yanısıra bu çalışma kapsamında banka müfettişleri için dolandırıcılık konulu bazı diyaloglar edimbilim ve tür çözümlemesi yaklaşımlarıyla analiz edilmiştir. Ancak kısıtlılık olarak bütün bu çözümlemelerin birer örnek sunabilmek amacıyla hazırlanmış kısa diyaloglardan oluştuğu ifade edilmelidir. Burada amaç bahsedilen konu hakkında tam bir çözümleme yapmak ve hüküm tesis etmek olarak düşünülmemelidir. Zor gözükmeyle birlikte ileride birçok çözümleme yönteminin uygulanabileceği bir metin tesisine çalışılabilir. Böylece formattaki ve anlamlandırmadaki farklılıklar daha keskin bir şekilde gösterilebilir.

Kaynakça

- Degen, J. (2023). The Rational Speech Act Framework. *Department of Linguistics*, 21.
- Fayzulloyevna, N. M. (2023). Pragmatic Values In Pronunciation Of Phonetically Changed Words. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(2), 63.
- Arslan, E. (2022). Nitel Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenirlilik. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 395-407.
- Aslan Demir, S. (2021). Türkmen Şair Kerim Gurbanpeşov'un Yazması Ağır Düşen Goşgu'su (Yazması Zor Gelen Şiir) Üzerine Anlatıbilimsel Bir İnceleme. *Bilig*.
- Aşkın Balcı, H. (2017). Edimbilim ve Gramer İlişkisi. *International Journal Of Languages Education And Teaching*, 557. https://ijlet.com/?mod=makale_tr_ozet&makale_id=12096 adresinden alındı
- Büyükgüzel, S., & Gül, S. (2015). Tartışmada Örtüşme Ve Örtüşmelerin Çözümü. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 96-97.
- Çelik, H., & Ekşi, H. (2008). Söylem Analizi. *Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 109-113.
- Çiçek, M. (2016). Göstergebilim Ve Sinema Ya Da Sinema Göstergebilimi. *Kesit Akademi Dergisi*, 27.
- Demirtepe Saygılı, D. (2021). Refleksivite ve Etkileşim Açıklarından Nitel Araştırmacı Olmanın Fırsatları ve Zorlukları. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 3.
- Dijk, T. A. (2015). Critical Discourse Analysis. H. E. D. Tannen içinde, *The Handbook of Discourse Analysis*, 2 (s. 467). Wiley Blackwell.
- Doğan, B., & Oral, S. (2020). Toplumsal Gerçekliğin İnşasında Etnometodoloji Ve Sembolik Etkileşimcilik Kuramlarının Etkisini Kavramak. *Hafıza Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Sayı/Issue:1*, 39-50.
- Ertugay, F. (2019). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma/Esnek Desen Araştırması. *Nitel Sosyal Bilimler-Qualitative Social Sciences*, 48-68.
- Gill, R. (2000). Discourse Analysis. P. Atkinson, M. W.Bauer, & G. Gaskell içinde, *Qualitative Researching* (s. 172). Londra. https://books.google.com.tr/books?id=UQewQ4FzHowC&dq=%22Discourse+Analysis%22&lr=&hl=tr&source=gbs_navlinks_s adresinden alındı
- Güneş, A. (2012). Çağdaş Bir Çözümleme Yöntemi: Göstergebilim. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 32.
- Gür, T. (2013). Post Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi. *Journal Of World Of Turks*, 185-202.

- Kartarı, A. (2017). Nitel Düşünce Ve Etnografi:Etnografik Yönteme Düşünsel Bir Yaklaşım. *Moment dergisi Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 207-220.
- Koşumcu, S. (2023). Yalan Haber Metinleri Üzerine Eleştirel Söylem Çözümlemesi: Ulusal Basın Örneği. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 811.
- Kress, G. (1991). Eleştirel Söylem Analizi. *Cambridge University Press*, 84-99.
- Maynard, D., & Clayman, S. (2003). Ethnomethodology and Conversation. L. Reynolds, N. Herman-Kinney, & R. Altamira içinde, *Handbook of Symbolic Interactionism* (s. 173-202). America: Oxford: Rowman Altamira. 01 21, 2024 tarihinde alındı
- Muhammadiyah, M., Tannuany, A., Romadhianti, R., Fatmawati, E., & Herman. (2023). Critical Discourse Analysis in the Education Community to Respond the Hoax Based on Technology and Information. *Al-Ishlah: Jurnal Pendidikan*, 96.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Özsöz, B. (2023). Çoklu Ortam Yaklaşımı Çerçevesinde Sözlü Çerçevede İki Değerli Yapılar. *Söylem Filoloji Dergisi*, 294.
- Özüdoğru, Ş. (2014). Nitel Araştırmanın İletişim Araştırmalarında Rol Ve Önemi Üzerine Bir Deneme. *Mersin Üniversitesi Dil Ve Edebiyat Dergisi*, 266.
- Özyıldırım, I. (2001). Tür Çözümlemesi:Yönelimler,Yöntem Ve Sınırlamalar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, 69.
- Sert, O., Balaban, U., Can Daşkın, N., Büyükgüzel, S., & Ergül, H. (2015). Konuşma Çözümlemesi Yöntemi. *Mersin Üniversitesi Dil Ve Edebiyat Dergisi*, 3.
- Soylu, R. (2021). Mehmet Başbuğ Resimlerinde Hayvan İmgelerinin Göstergebilim Çözümlemesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2230.
- Uslu, Z. (2005). Edimbilim Ve Yabancı Dil Öğretimine Etkileri. *Dil Dergisi*, 35-38.
- Yalçın, V. İ. (2023). Donald Trump'ın Söylemlerinde Göçmen Karşıtlığı ve Irkçılık: Popülizm Perspektifinden Eleştirel Söylem Analizi. *Uluslar Arası Çalışmalar Dergisi*, 1-18.
- Zararsız, Ö. F., & Seyhan, A. S. (2021). Azerbaycan-Ermenistan Çatışması Haber Metinlerinin Eleştirel Söylem Çözümlemesi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 281-284.